

ОРЛИЧЕНКО О. В., БОНДАРЧУК-ЛАДНА О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРАЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу функціонально-семантичного поля як граматичної категорії, показано її структурні особливості у мовах флективно-синтетичного типу. При дослідженні мов різних типів, включаючи іспанську, розглянуте поняття набуває ширшого тлумачення з огляду на характеристики можливих засобів вираження аналізованих значень.

Ключові слова: граматична категорія, функціонально-семантичне поле, граматична єдність, темпоральність, поле таксису, аспектуально-таксичні ситуації.

Статья посвящена анализу функционально-семантического поля как грамматической категории, показаны ее структурные особенности в языках флективно-синтетического типа. При анализе языков разных типов, включая испанский, рассмотренное понятие приобретает более широкое толкования ввиду характеристики возможных средств выражения рассматриваемых значений.

Ключевые слова: грамматическая категория, функционально-семантическое поле, грамматическая единство, темпоральность, поле таксиса, аспектуально-таксические ситуации.

This article is dedicated to functional-semantic field as grammatical category, is shown its structural specificities in the synthetic-inflectional languages. When analyzing different types of languages, including Spanish, examined concept gains broader interpretation in the context of characteristics for possible expression modes of analyzed values.

Key words: grammatical category, functional-semantic field, grammatical cohesion, temporality, taxis field, taxis situation.

Категорію модальності, зокрема епістемічну, вивчали: Ф. Палмер, А. Р. Кінг, Ф. де Гаан та інші зарубіжні вчені. У подальшому дослідження модальності як функціонально-семантичної категорії (див., наприклад, роботи В. В. Виноградова, О. В. Бондарко, А. Д. Белової, О. І. Беляєвої, Г. Г. Сильницького) сприяло формуванню синтетичного підходу до її вивчення, оскільки враховувався розгалужений спектр значень та різномірності засоби мовного вираження. У наукових розвідках цього напрямку модальність постає не у вимірах формально-граматичної та функціонально-семантичної парадигматики морфологічних форм способу дієслова, а у структурі синтаксичної категорії предикативності поряд із категоріями темпоральності та персональності. Синтетичний підхід дав можливість розкрити транспозиційні особливості дієслівних форм, які виявляються у їхній здатності до певних функціональних переходів, визначив характеристики таких показників модальності, як модальні дієслова. Останні є лексичними еквівалентами модально орієнтованих дієслівних присудків згорненої головної частини

складнопідрядних речень, функцію яких виконують модальні та означальні прислівники, інші частини мови з модальною семантикою.

З вищевикладеного випливає, що підґрунтям для цієї статті слугувало встановлення теоретичних засад для подальшого детального аналізу категорії модальності на сучасному етапі розвитку мовознавства в галузі іспаністики.

Актуальність та **наукова новизна** роботи виявляються у вивченні низки лінгвістичних феноменів сучасної іспанської мови з урахуванням семантико-функціонального поля умовного способу.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей лінгвістичних феноменів іспанської мови з урахуванням семантико-функціонального поля умовного способу.

Характерні риси функціонування і специфіка засобів вираження умовного способу стали **предметом** лінгвістичного аналізу, а **об'єктом** – функціонально-семантична категорія умовного способу.

Матеріалом для статті були обрані твори сучасної іспаномовної прози.

Переходячи безпосередньо до проблематики статті, слід зазначити, що граматична категорія – це система протипоставлених один одному рядів граматичних форм із однорідними значеннями. У широко розповсюджених дефініціях граматичної категорії на перший план висувається її значення. Однак необхідною ознакою граматичної категорії постулюється єдність значення і його вираження в системі граматичних форм як двосторонніх (білатеральних) мовних одиниць [1:102]. Водночас поняття граматичної категорії тісно пов'язане з поняттям граматичного значення. У цьому розумінні будь-яка граматична категорія являє собою об'єднання двох або більше граматичних значень. З іншого боку, відомо, що кожне граматичне значення має свій спосіб вираження або граматичну форму (або ж ряд форм).

Скажімо, у сучасній іспанській мові переважна більшість іменників мають граматичні значення однини або множини, не відмінюються за відміною (так само як і прикметники), мають категорії роду (чоловічий і жіночий) і числа (однина і множина). На відміну від іменників особові займенники зберегли відмінювання, а вказівні займенники групуються за 3 ступенями. Іспанське дієслово має розгалужену систему граматичних часів, розподілених за 4 способами: дійсним, наказовим та умовним, представленим формами *Subjuntivo* та

Condicional. Своєрідною рисою іспанської мови є наявність двох дієслів зі значенням буття: *ser* "бути, являти собою" і *estar* "бути, знаходитися", а головною особливістю безособових форм дієслова – утворення абсолютних конструкцій. Ще однією познакою іспанської мови є відносно вільний порядок слів, але використання прямого додатку у препозиції до дієслова спричиняє займенникову репризу: *Este libro no lo he leído* (дослівно "Цю книгу я її не читав") [2:89], а у випадку позначення особи, він обов'язково супроводжується прийменником *a*. Але подальше вивчення категорії модальності пов'язане з встановленням її особливостей у комунікативно-прагматичному аспекті з урахуванням чотирьох чинників висловлювання (мовця, співбесідника, змісту висловлювання, дійсності) з окресленням її ролі в процесах породження та сприйняття мовлення, експліцитних та імпліцитних засобів вираження модальності в зв'язному, цілісному тексті (І. В. Смуцинська, О. М. Старикова, В. І. Карабан, В. В. Козловський, А. М. Приходько та ін.), а також описом її когнітивних характеристик у процесах мовної концептуалізації світу (Т. В. Булигша, О. Д. Шмельов).

Можна з упевненістю стверджувати, що лінгвісти-дослідники будують свої класифікації на підставі різних ознак або їхніх комбінацій. У результаті утворюються відмінні системи частин мови не тільки у гетерогенних мовах, але й в одній окремо взятій. Звернемо увагу на те, що оскільки традиційний термін "частини мови" є дещо некоректним, оскільки пов'язаний із класифікацією слів як одиниць мови, а не мовлення, пропонується менш суперечливий термін – граматичні класи слів [3:57].

У найпоширенішій традиційній класифікації, створеній ще античними граматистами, кожен клас характеризується сукупністю наступних трьох ознак: загальне значення (семантика), способи словозміни (морфологія) і функція в складі речення (синтаксис). Як виявилось, відрізняючись за однією ознакою, два класи можуть збігатися з двома іншими. Такий "перетин класів" з'являється саме через те, що за основу класифікації береться не одна ознака, а декілька. Крім класів, що перетинаються, у традиційній класифікації можна виявити й "неіснуючі". Виділяються класи слів тільки на підставі їхньої граматичної форми, класифікація є формальною. Усі слова за цією класифікацією поділяються насамперед на змінні й незмінні [4:22]. Перші поділяються на слова з

формами відмінювання (іменники й прикметники) і на слова з формами дієвідміни (дієслова). Незмінні слова поділяються на ті, що мають форми словотвору – похідні (прислівники), і на ті, що не мають таких форм – прості. Однак в останню групу входять не тільки прийменники, сполучники й інші, але й слова типу *метро, кенгуру, пальто*, непохідні прислівники та ін.

Семантична класифікація, яка може бути застосована до всіх мов, визначає загальне значення слова та характер його вживання. У класифікації всі значимі слова поділяються насамперед на назви предметів (тобто іменники) і назви ознак. Останні поділяються на назви процесуальних ознак (дієслова) і статичних ознак, які, у свою чергу, діляться на назви предметних ознак (прикметники) і непередметних ознак (прислівники) [5:50].

Очевидно, що тут не представлені займенники, які розподілені за основними класами слів. Отже, і традиційна класифікація, заснована одночасно на трьох ознаках, і послідовно логічні класифікації, що ґрунтуються на одній з них, теж мають деякі недоліки. Чи можливо, не відкидаючи повністю традиційної класифікації, побудувати таку, яка дозволила б виявити всі реальні класи слів і в той же час уникнути перетинань? Дослідники дають стверджувальну відповідь. Але для того, щоб урахувати всі реальні мовні явища, у її основу необхідно покласти насамперед функціональну ознаку. При цьому під функцією слід розуміти не синтаксичну роль слова в складі речення або словосполучення, а його роль у процесі комунікації. Для більшої простоти, а також щоб уникнути перетинів класів, розподіл доцільніше будувати за дихотомічною ознакою.

В інтерпретації функціональної граматики семантична категорія таксису поряд з категоріями темпоральності, аспектуальності та модальності є одним з центральних понять темпорально-аспектуального комплексу будь-якої мови. Функціональна граматика, виділяючи поле таксису й аспектуально-таксисні ситуації, отримує можливість об'єднати в описі різні мовні засоби, призначені для вираження якоїсь загальної семантичної категорії, яка в її мовному вираженні утворює в конкретній мові функціонально-семантичне поле [6:90]. Воно представлене у конкретних висловлюваннях як певний тип категоріальної ситуації. Звичайно, ці явища описуються й у традиційній граматиці. Частково у розділі про дієприслівники, частково у розділі

про вид, частково у розділі про складнопідрядні, складносурядні або прості речення, що являють собою поліпредикативні конструкції. Але вся ця інформація розпорошена в окремих частинах граматики. А при функціонально-семантичному підході з'являється можливість інтегрувати всі ці факти в рамках єдиної категорії.

У системі функціональної граматики виділяються функціонально-семантичні поля різних типів: моноцентричні та поліцентричні. Виходячи з цього, можна сказати, що темпоральність – поле моноцентричне. А таксис – поліцентричне з двома сферами: залежного й незалежного таксису. І в кожному з них певні структури можуть виконувати як центральну, так і периферійну ролі. Останнім часом, окрім аспектуальності, часової локалізованості, темпоральності й таксису семантична категорія порядку часу розглядається як одна з категорій, що виражає ідею часу, точніше одну зі сторін ідеї часу. Це особливий випадок, коли вираження категорії стосується цілісного тексту. Найбільш повно часовий порядок представлений в оповідальних текстах. Часовий порядок – це відображення послідовності дій і ситуацій. Цей час у подіях, і при цьому у протиставленні динамічності найчастіше виражається послідовністю форм доконаного виду, а статичності – найчастіше формами недоконаного виду. Тому не дивно, що термін *часовий порядок* широко використовується в лінгвістиці. Звичайно, є щось загальне між часовим порядком і таксисом. І в першому, і в другому випадку мова йде про певне співвідношення дій у часі, причому в обох випадках представлена не тільки парадигматична, але й синтагматична сторона семантики. Але є й відмінності. Коли йдеться про таксис, мається на увазі певна функціонально-семантична характеристика речення, висловлення, поліпредикативного цілого [7:102]. А коли йдеться про часовий порядок, межі розмиті; часовий порядок може аналізуватися протягом лише цілісного тексту (повісті, роману). Засоби вираження часового порядку є різноманітними. Наприклад, можуть використовуватися форми теперішнього часу в комбінації з різними обставинними показниками. Можна аналізувати різні комбінації часового порядку з темпоральністю, з часовим дейксисом. Можливі тексти, де те й інше актуалізоване; така ситуація часто зустрічається в оповідальних текстах та текстах художнього нарративу, коли немає актуальної ситуації протиставлення теперішнього часу моменту мови або написання тексту й минулого часу.

De habérselo permitido la posición, el juez Arcadio se habría encogido de hombros [9:185].

За зразком живого оповідання про минуле будеться й сама розповідь, де є деякий план оповіді, але немає актуальної співвіднесеності з моментом мови. Варто зазначити, що виділення особливої семантичної категорії поля, що відповідає часовому порядку, дозволяє особливим чином поглянути на семантику обставин.

Ідея часу – це певна єдність, це певне угруповання функціонально-семантичних полів, що відбивають різні сторони поняття часу в самому широкому значенні. Сюди входить й аспектуальність, яка являє собою свого роду внутрішній час за визначенням французького лінгвіста Густава Гійома. Вид – це внутрішній час дії, тобто внутрішня характеристика протікання дії.

¡Oh, no, taaa! – ... – La Habana me aburriría! [8:158].

Поле аспектуальності – це необхідна, на погляд сучасних лінгвістів, основа для порівняння мов різних типів. В українській та в інших слов'янських мовах у центрі аспектуальності перебуває спеціальна система протиставлених один одному рядів граматичних форм, а в іспанській мові спеціальна система форм виду відсутня, можна говорити лише про той або інший ступінь граматикалізації, той або інший ступінь зв'язку форм часу з видовими відтінками [6:80].

Lucita de dijo: “Para ese papel más hubiéramos adelantado quedándonos en casa” [10:12].

В аналізі функціонально-семантичних полів і категоріальних ситуацій лінгвісти звертаються до функції мовних одиниць не тільки як до мети визначення, призначення тих або інших засобів, але й до форми, до системи [5:69]. Поняття системи поширюється на структуру значення, на поняття поля. В цьому дослідженні в центрі уваги стоїть структура поля моноцентричних і поліцентричних полів, структура семантичної категоріальної ситуації. І тому розвиток цих семантико-функціональних аспектів лінгвістики й формально-структурних аспектів можна собі уявити не як зміну парадигм, а як розвиток по спіралі.

Аналіз функції вимагає спеціального вивчення аспектопотенції й аспектореалізації. Функція як потенція властива окремій одиниці вже на певному рівні. Потенція тієї або іншої форми, того або іншого слова, того або іншого речення входить у мовне знання мовця. А функції реалізації виступають на більш високих рівнях.

Граматична єдність розглядається в статті як родове поняття, що охоплює граматичні (морфологічні й синтаксичні) категорії й функціонально-семантичні поля. Важливою ознакою граматичних єдностей є наявність певної структури (елементів цілісної системи й відносин між ними). Очевидно, що до сфери граматичних єдностей можуть бути віднесені частини мови, оскільки вони являють собою граматично характеризовані класи лексики. Багатозначність поняття *граматична єдність* не повинна призводити до невизначеності його змісту. Необхідно розрізняти граматичні єдності як системи, класи, угруповання мовних засобів у сфері граматики й граматичні одиниці – поняття, що охоплюють такі предмети аналізу, як морфема, словоформа, граматична форма [6:114].

Отже, було розглянуто інтеграцію двох компонентів – граматичної категорії й функціонально-семантичного поля, дуже важливих й актуальних для розвитку теорії функціональної граматики, і встановлено їх диференціацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис: [коллективная монография: в 6 т. / отв. ред. Александр Владимирович Бондарко] / [Бульгина Т. В., Козинцева Н. А., Маслов Ю. С. и др.]. – Ленинград: Наука, 1987. – 348 с.
2. *Бокова П. М.* Філософські та лінгвістичні аспекти категорії часу / Поліна Михайлівна Бокова // Дослідження молодих вчених: вісник Київськ. держ. лінгв. ун-ту / відп. ред. Ольга Петрівна Пророченко. – Серія “Філологія”. – К., 1997. – Вип. 3: Взаємодія одиниць різних рівнів германських та романських мов. – С. 206–210.
3. *Головко Е. Б.* Исследование наречных фразеологических оборотов испанского и английского языков. / [Елена Борисовна Головко, Оксана Владимировна Фролова, Евгения Александровна Бармина] // Материалы десятой юбилейной междунар. конф. [“Высшее образование в XXI веке: Информация – Коммуникация – Мультимедиа”], (17-19 сентября 2003 г.) / отв. за вып. Аркадий Андреевич Слободянюк. – Севастополь: СевНТУ, 2003. – С. 205–209.
4. *Белошапкова В. А.* Современный русский язык. Синтаксис: [учеб. пособие] / Вера Арсеньевна Белошапкова. – М.: Высшая школа, 2001. – 248 с.
5. *Золотова Г. А.* Коммуникативные аспекты синтаксиса / Галина Александровна Золотова. – М.: Наука, 2002. – 145 с.
6. *Богданов В. В.* Семантико-синтаксическая организация предложения: [монография] / Валентин Васильевич Богданов. – Л.: ЛІТ, 1977. – 108 с.
7. *Сорокін С. В.* Категорія таксису у різносистемних мовах (на матеріалі турецької та української мов) / Сергій Васильович Сорокін // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – 2007. – Вип. 18. – С. 101–107.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Carrión Miguel de.* Las honradas / Miguel de Carrión. – L Habana: Letras cubanas, 1981.
9. *Márquez Gabriel García.* La mala hora / Gabriel García Márquez. – Moscú: Ráduga, 2002.
10. *Delibes Miguel.* La hoja roja / Miguel Delibes. – Salvat Editores, S.A., 1971.